

Hanna Nawasielcawa

DOI: 10.15290/bb.2021.13.16

Witebski Państwowy Uniwersytet

im. P.M. Maszerawa

<https://orcid.org/0000-0002-0856-0980>

Праблемна-тэматычная і жанрава-стылёвая поліфанічнасць у раманах Віктара Марціновіча

Сучасная вялікая проза вядзе актыўныя праблемна-тэматычныя і жанрава-стылёвыя пошукі. Віктар Марціновіч асэнсоўвае значныя, у тым ліку, маладаследаванія, праявы сучаснасці, эксперыментуе з мастацкай формай і арыентуецца пераважна на інтэлектуальнага чытача. Ацэньваючы першыя раманы пісьменніка («Параноя», 2009, «Сцюдзёны вырай», 2011), асобныя літаратурныя крытыкі адзначалі поспех аўтара ва ўвасабленні *атмасферы страху і пераследу*¹. Не аспрэчваючы пісьменніцкай увагі да выбраных аспектаў рэчаіснасці, разам з тым, варта акрэсліць арыгінальную спробу ўзнаўлення класічнай формы рамана, зварот да жанравага сінтэзу з адметнымі дыскурсамі, творчую рэпрэзентацыю антыўтапічнай мадэлі.

Раман «Сфагнум» (2013) вызначаецца напружанай інтрыгай, якая ў дзвюх паралельных сюжэтных лініях разгортвае мастацкае дзеянне ў дэтэктыўным і прыгодніцка-містычным рэчышчы. У спакойным вясковым раёне здараецца гвалтоўная смерць чалавека пры нявысветленых абставінах, побач жа з ім была знойдзена вялікая сума грошай у замежнай валюце. Чытач атрымлівае мажлівасць паглядзець «знутры» на працу асобных прадстаўнікоў мясцовых праваахоўнікаў, якія прысабчаваюць грошы і далей не зацікаўленыя ў тым, каб весці аб'ектыўнае

¹ П. Абрамовіч, *Літаратура НЕ. Раздзелы да ненапісанай кнігі, "Дзеяслоў"* 2011, № 5, с. 302.

раследаванне. Гэту сумную грамадскую рэчаіснасць спецыфічна адцяняе гісторыя пра трох маладых людзей, якія звязалі сваё жыццё з крымінальным светам. Забіты з'яўляецца іх знаёмцам, грошы знаходзяцца на іх адказнасці, а наступствы, якія чакаюцца за страту чужога багацця, будуць немінучымі і трагічнымі.

Дзеля таго, каб выправіць становішча, хлопцы робяць спробы адшукаць скарб, трапляюць у надзвычайныя сітуацыі, нават сутыкаюцца з міфалагічнымі істотамі. Жанравую адметнасць твора трапна характарызуе Алеся Лапіцкая: *Дэтэктыў, які [чытачу – Г.Н.] пачынаў здавацца халодным і шэрым, пакрысе ператварыўся ў авантурны раман і нават у чароўную казку*². Пры гэтым, безумоўна, цяжка ўявіць, каб сур'ёзныя хлопцы, якія некалькі дзён таму выпадкова забілі таварыша, выправіліся блукаць па Глускім раёне ў пошуку скарбаў³. Аднак пісьменнік увасабляе дынамічную падзейнасць не столькі ў індывідуальных характарах, колькі ў вобразах-тыпах, якія паказальна ілюструюць грамадскія праблемы. Займальная інтрыга прыцягвае ўвагу чытача да некаторых персанажаў, учынкі якіх раскрываюцца найперш у маральна-этычным рэчышчы. Аўтар адкрыта абазначае сваю прысутнасць у творы, удакладняючы, што гэта раман пра жыццё, і, хоць галоўны герой і страціў сваіх сяброў, расстаўся з каханай, чакае аўтобуса, які павязе яго ў невідомасць, не варта разумець твор як тэкст пра каханне.

Напрыклад, міліцыянт Выхухалеў выступае аматарам песні з мультыплікацыйнага фільма «Віні Пух» пра аднайменнага персанажа, паколькі голас спевака падаецца герою блізкім да яго ўласнага голасу. Зрэшты, захапленне дзіцячай кінапрадукцыяй выклікана зусім не чулівасцю і спагадлівасцю. Герой не сумняваецца ў сваім выбары, калі абвінавачвае ў забойстве выпадковага чалавека, карае журналіста, які можа штосьці ведаць пра крымінальную справу. Чытач толькі аднойчы бачыць, як разгублены Выхухалеў праяўляе баязлівасць, правяраючы краму ў Малінава, дзе спрацавала сігналізацыя. Знойдзеныя грошы спрыяюць павышэнню ў званні, што не прыносіць вялікай радасці:

Даслужыўшыся да маёра, ён высветліў, што і сяброў – хмяльных і ліхіх сяброў юнацтва – вакол не засталася. Яны не вытрымалі натуральнага адбору, які дыктуе любая кар'ера. Вакол былі калегі, і рожы ў іх былі

² А. Лапіцкая, *Кампазіцыя на няіснай мове. Рэцэнзія на кнігу Віктара Марціновіча «Сфагнум»*, “Дзеяслоў” 2014, № 2, с. 323.

³ Тамсама, с. 324.

кіслыя. (...) Келіхі “за прафесійны рост і кар’еру” ўздымалі нават не калегі, а – падначаленыя. Больш за астатніх стараўся Андруша, да якога хацелася падысці проста пасярод “прастаўляння”, калі ён яшчэ не паспеў кульнуць у сябе змесціва пластыкавага кубачка, і ад душы заехаць у вуха. І нічога не тлумачыць⁴.

Як голас уласнага страчанага сумлення гучыць для Выхухалева папрок у тым, што ў турме за забойства – невінаваты. Герой гнеўна апраўдваецца перад самім сабой, што ў яго задача – забяспечыць парадак, а тое, што па справядлівасці, можа, і няправільна, для парадку будзе якраз слушна.

Спачуванне і, адначасова, іранічную ўсмешку выклікае галоўны рэдактар газеты «Шлях Радзімы» з прозвішчам Пятровіч, які калісьці чытаў Хайдэгера і пераказваў аднакурснікам «Мур» Сартра. Прыехаўшы па размеркаванні ў Глуск, збіраўся адпрацаваць два гады, але *прачнуўшыся аднойчы, зразумеў, што жыве тут ужо трыццаць гадоў*⁵. Пятровіч думае пра сучаснага чалавека, звыклага да празмернага інфармацыйнага спажывання, пераконваецца, што космас цяперашняга працаўніка вёскі структураваны іначай, паколькі прывязаны да пораў года. Героя часам наведвае нечаканая думка, што, калі не даваць на першай паласе афіцыйных пастаноў і рэпартажаў з палёў, замяніць іх варажбой і рэцэптамі халадніку, наклад газеты вырасце ў дзесяць разоў. Як штодзённая праца Пятровіча паказваецца вычытванне нататкі пра закупку гаруча-змазвальных матэрыялаў да жніва, дзе знаходзіцца сэнсавая памылка, якая з-за рэдакцыйных клопатаў усё ж застаецца нявыпраўленай: *Потым Пятровіч падумаў, што сярод чытачоў раёнкі колькасць грамадзян, здольных выявіць праблемы ў кіраванні дзясловамі, невялікая, газету ў асноўным выкарыстоўваюць для закручвання сала, а таму і хваляюцца тут няма чаго*⁶.

Значная аўтарская і чытацкая ўвага аддадзена траім хлопцам – тым самым прадстаўнікам крымінальнага свету, паводзіны якіх дазваляюць абазначыць узноўленую ў творы рэчаіснасць як 90-я гады ХХ стагоддзя. Разам з тым, вобразы Шульгі, Серага і Хамяка кантрасна адцяняюць пазачасавы змест некаторых агульнабыццёвых пытанняў. Вострай бачыцца праблема духоўнай пераемнасці ў «вымерлай» вёсцы, калі маладыя з’ехалі ў горад, амаль усе старыя памерлі,

⁴ В. Марціновіч, *Сфагнум: роман*, Мінск 2013, с. 278.

⁵ Тамсама, с. 68.

⁶ Тамсама, с. 75.

і страчаным аказаўся той жыццёвы вопыт, які патрэбны любому пакаленню. Няздольнасць зразумець акаляючы свет у складанай шматграннасці выяўляе ўзровень усіх трох герояў, якія бачаць рэчаіснасць спрошчана, імкнуцца сілай вырашаць праблемы, праяўляюць сквалнасць, эгаізм і абьякавасць нават адзін да аднаго. Нейкім развіццёвым патэнцыялам вызначаецца Шульга, які ў дзяцінстве перыядычна жыў у вёсцы, праз тое далучаны да побыту і духоўнай культурнай традыцыі.

Знакавымі маральна-этычнымі арыенцірамі ў рамане выступаюць баба Люба і вядзьмар Сцяпан, якія вызначаюцца мудрасцю, спагадлівасцю, цярылівасцю да чужых памылак. Апошні тлумачыць хлопцам, што балота, пакуль не паводзіць – не выведзе, што балота трэба зразумець, у выніку чаго ў чытацкім уяўленні выбудоўваецца сэнсава глыбокі іншасказальны вобраз. Душа балота – гэта сфагнум, мох, з якога складаюцца і лекі, і паветра, і агонь, і зямля пад нагамі. Траім героям трэба ўзняцца да ўсведамлення сваёй жыццёвай асновы, без чаго не толькі не атрымаецца адшукаць скарб, але здарыцца нарабіць сур'ёзных памылак. Двое з герояў не прайшлі выпрабавання, і ў выніку Серы памірае ад незразумелай хваробы, а Хамяк збягае ўпрочкі. І толькі Шульга другі раз вяртаецца на балота, ужо не за скарбам, а за пародай, што можна зразумець як пачатак духоўнага адраджэння героя. Пазней, стоячы перад старой вясковай хатай, хлопец думае пра сваё жыццё, глядзіць на мох паміж бярэнамі і асацыятыўна атаясамлівае яго з самім сабою. Знаходзіць у сабе смеласць ісці насустрач небяспецы, дзякуючы чаму вырашаецца першапачатковая праблемная сітуацыя.

Такім чынам, раман «Сфагнум» раскрывае аўтарскую сучаснасць пераважна ў вобразах-тыпах (праваахоўніка, журналіста, злачынцы), якія выступаюць персаніфікаваным увасабленнем праблемнай з'явы акаляючай рэчаіснасці. Праз духоўную эвалюцыю характар галоўнага героя – Шульгі – індывідуалізуецца, хоць апошні і з'яўляецца тыповым прадстаўніком мітуслівага пакалення, якое жыве *ўнутры галавы, скача з заплюшчанымі вачыма. А вакол – свет. А ў ім рашэнняў – процьма*⁷. Нягледзячы на дэтэктыўную займальнасць, дынамічную падзейнасць, сімволіка-іншасказальны змест, відавочна наватарскае ўзнаўленне мастацкай мадэлі сацыяльнага рамана.

Класічная праблема пошуку маленькім чалавекам свайго шчасця і прызначэння на зямлі асэнсоўваецца Віктарам Марціновічам на

⁷ Тамсама, с. 298.

фоне актуальных айчынных рэалій у рамане «Возера Радасці» (2016), які не будзе перабольшваннем назваць паглыбленай псіхалагічнай рэфлексіяй. Галоўная гераіня ў малым узросце па-даросламу перажывае разлад паміж бацькамі, што заканчваецца здзейсненым пры нявысветленых абставінах самагубствам маці і няпростым жыццём у дзічачым прытулку. Сюжэтная лінія на падзейным узроўні раскрывае сацыяльна-побытавы змест, у якім пазнаецца сучасная рэчаіснасць: заняты бізнесам бацька выключна мала цікавіцца дачкой, а яго прагавітая да грошай палюбоўніца робіць усё мажлівае, каб дзяўчынка не з'яўлялася ў доме. Вырасшы адчужанай да сямейных адносін, Яся цікавіцца кнігамі, увесь час успамінае пра маці і спрабуе самастойна ўладкаваць сваё жыццё. Яе выпрабаванні і няўдачы кантрасна адцяняюць не толькі актуальныя грамадскія праблемы, але і задаюць чытацкае асэнсаванне сур'ёзных жыццёвых пытанняў у сімволіка-алегарычным рэчышчы.

Праз гады гераіня праносіць сваю дзічачую мару – знайсці Возера Радасці, пра якое дзяўчыны апавядае адзін са скразных герояў, як пазней высветліцца, археолаг, духоўна адданы пазнанню культурнай спадчыны беларусаў. На Месяцы ёсць пляма, падобная да шчарбінкі, і *гэта – Мора Яснасці. На яго нізкім беразе, вышэй і лявей за Мора Спакою, ляжыць Возера Радасці або Lacus Gaudii*⁸. Дабрацца да яго можна ад Возера Сненняў, але галоўнае – не спяшацца і не збіцца з дарогі, іначай трапіш у Возера Смутку, адкуль *вельмі складана выплысці, бо ў смутку загражаюць вёслы, увесь час хочацца спаць і апускаюцца рукі*⁹. Адзінокай і няшчаснай адчувае сябе Яся ў Малмыгах, куды трапляе працаваць бібліятэкаркай пасля дзяржаўнага размеркавання, ужо расчараваўшыся ў журналісцкай адукацыі. Гераіня збягае не столькі ад матэрыяльных праблем, колькі ў пошуку сваёй мары, недасяжнай у свеце людскай чэрствасці і хцівасці, у чым лагічна пераконваецца чытач і ў што насуперак аб'ектыўным абставінам ўпарта не хоча паверыць сама дзяўчына. Так, *Яся намагаецца свядома вырвацца з наканаванага ёй Вавілона і пазбегнуць лёсу сарокінскай Марыны, тройчы перарадзіўшыся, прайсці праз Вішнёвы сад і трапіць у зімовы, знайсці ды згубіць, каб зноў павярнуцца*¹⁰.

⁸ В. Марціновіч, *Возера Радасці: раман*, Мінск 2016, с. 21.

⁹ Тамсама, с. 21.

¹⁰ В. Герасімчык, *Не блытайце Беларусь, якую носіце ў сабе, з Беларуссю ў «Возеры Радасці»!*, «АРСНЕ-Пачатак» 2020, № 1, с. 89.

Перажытыя пакуты і вандраванні ў Мінску, Маскве, Вільні асацыятыўна збліжаюць гераіню з уласным духоўным ідэалам, якім выступае Царыца Нябесная і Зямная, што па свеце блукае Плачкай і *тых, каго пакрыўдзілі, пра каго больш няма каму паклапаціцца, да Бога ў хату за руку вядзе. У кожнага народа такая заступніца ёсць, без яе народ як пракаляты*¹¹. Апеляцыя да вядомага ў беларускай літаратуры вобраза сэнсава заглыбляе раман, дзе ўвасоблены інтэртэкстуальныя сюжэтныя паралелі. Археалаг, які добра ведае гісторыю і этнаграфію, выконвае асветніцкую місію, але не знаходзіць звычайнага чалавечага шчасця, шмат у чым нагадвае Сына Буры са знакамитага твора Яна Баршчэўскага. Спазнанне і ўсведамленне айчыннага мінулага выступае важкім крокам на шляху духоўнага сталення сучаснай гераіні, якую Віктар Марціновіч паказвае маральна дасканалай, выключна чуйнай да жорсткасці акаляючага свету, але пры гэтым здольнай кожнай сваёй справай пацвярджаць яго літасць.

Пісьменнік па-філасофску асэнсоўвае праблему чалавечага даравання, імкнецца вызначыць межы, у якіх можа праяўляцца чалавечая спагада. Уласным прыкладам гераіня даказвае, што дараванне і спагада бязмежныя. Гэта клапатлівыя адносіны да бацькі, хоць апошні выявіў столькі пагарды і абыякавасці да роднай дачкі, што яго пакаранне бачыцца чытачу цалкам апраўданым (трапляе за краты, чым ілюструецца тыповы лёс паспяховага беларускага бізнэсоўца). У сваім няшчасці гераіня не забываецца на іншых, напрыклад, выпадкова ўбачанага маленькага хлопчыка, якога ў запале гневу крыўдзіць знерваваная маці. Кранальны аповед малому пра Возера Радасці пераконвае чытача ў тым, што нездарма апошняе знаходзіцца на Месяцы: на зямлі да яго даплыць немагчыма. Такім чынам, вопыт гераіні гаворыць, што ў сучасным эгаістычна-праграматэчным грамадстве мара і вера занябаныя найперш праз тое, што робяць сваіх носьбітаў няшчаснымі. І пісьменнік нагадвае, што гэта таксама духоўна моцныя людзі, здольныя асвятляць шлях іншым.

Таксама свайго роду псіхалагічнай рэфлексіяй, але ўжо адмоўнага героя, выступае раман «Рэвалюцыя» (2020), дзе на стылеўтваральным і сэнсаўтваральным узроўні выкарыстоўваецца спавядальны прынцып. Міхаіл Аляксеевіч Герман звяртаецца да сваёй пакінутай каханай, якую сімвалічна называе Воляй, сцвярджаючы, што сам твор напісаны дзеля яе. Шчымлівая просьба пра чалавечае дараванне вырас-

¹¹ В. Марціновіч, *Возера Радасці...*, с. 82.

тае ў паслядоўны аповед пра ўласнае жыццё – асэнсаванае разважанне пра свабоду выбару і выключныя фактары, якія могуць кіраваць выбарам любога чалавека незалежна ад яго волі. Паводле эстэтычных патрабаванняў спавядальнай прозы, асоба героя супадае з асобай аўтара. У цэлым традыцыйны падыход атрымлівае наватарскае ўвасабленне, паколькі чытач сузірае не толькі маральнае падзенне героя, але і на яго прыкладзе станаўленне жыццёвай філасофіі, поўнасю вызваленай ад усіх этычных умоўнасцяў. Пісьменнік правакацыйна спрабуе пераканаць чытача ў слухнасці такой жыццёвай пазіцыі.

Віктар Марціновіч паглыбляецца ў маральна-этычнае даследаванне свету, якім кіруюць вялізныя грошы, спажывецкія норавы і выключная прага да ўлады. Праз надзвычайнае здарэнне, пад якім трэба разумець заканамерную выпадковасць, Міхаіл далучаны да сістэмы, якая паслядоўна знішчае ў самім герою ўсе чалавечыя пачуцці. Герман губляе здольнасць суперажываць, паколькі яму загадана не аказваць дапамогі чалавеку з цяжкімі раненнямі, глядзець, як той памірае, хоць пры гэтым памірае і частка яго самога. Герман ілжэсведчыць ў судзе на невінаватага і бяскрыўднага, чым знішчае ўласнае сумленне, прыроджанае імкненне да справядлівасці. Паводле роду заняткаў улюбёны ў архітэктур, ён стварае псеўданавуковы допіс, на падставе якога знішчаны старажытны будынак – помнік культуры. Здзяйсняе ўласнаручнае забойства журналіста, які намагаецца раскрыць схаваную праўду, ужо падсвядома адчуваючы, што гэты чалавек лепшы за яго самога.

Пісьменнік мэтакіравана паказвае, што за ўсе гэтыя ўчынкi Міхаіл не толькі не пакараны, але і матэрыяльна ўзнагароджаны, паспяхова рухаецца па кар’ернай лесвіцы, паступова атрымлівае ўладу над іншымі. Калі ў рамане «Сфагнум» чытач хоць і бачыць непрывабнае маральнае аблічча галоўнага героя, але небеспастаўна спадзяецца на яго вяртанне да спрадвечных духоўных вытокаў, то ў «Рэвалюцыі» сітуацыя якасна адрозніваецца. І справа не толькі ў самазнішчэнні асобы, першапачаткова далучанай да паважлівых чалавечых адносін і традыцыйнай культурнай спадчыны. Сучасным грамадствам створана рэальнасць, дзе маральныя вектары працуюць «дакладна наадварот». Гэта спараджае жаклівую трансфармацыю псіхалогіі героя, які, распавёўшы пра свае злачынныя справы, урэшце сцвярджае, што *скіраваная ў пустыя нябёсы споведзь не спрацавала таму, што я не раскайваюся. Не лічу, што мог штосьці зрабіць іначай*¹².

¹² В. Марціновіч, *Рэвалюцыя: раман*, Мінск 2020, с. 276.

Герман лаканічна прызнаецца, што калісьці жыў у горадзе, дзе *экзатычнай флорай квітнела архітэктура, якая размаўляла са мной. Няма больш ні горада, ні мяне: мой горад – шэрыя сцены, частка з якіх належыць мне*¹³. Трагічны вынік духоўнай рэвалюцыі іншасказальна ўвасоблены ў вобразе статуі, якая ўпрыгожвае будынак і з якою асацыятыўна супастаўляецца галоўны герой. Так, гэтае старажытнае боства мае прывабныя рысы твару, роўны нос і фотагенічныя скулы, а на твары свеціцца ўсмешка з бляскам веры, што эра справядлівасці, шчасця і заваявання космасу неўзабаве надыдзе. Такім чынам, доказна свярджае аўтар, надышла эра панавання такіх людзей, як Міхаіл Герман, здольных парушыць ўсе маральныя законы і не страціць пры гэтым добрага самаадчування.

Віктар Марціновіч не толькі асэнсоўвае духоўныя праявы сваёй сучаснасці, але і паводле антыўтапічнай мадэлі прадстаўляе аўтарскі праект прагназавання будучыні, стварае альтэрнатыўныя варыянты грамадскага развіцця з улікам кардынальных прыродных зрухаў. Лінгвістычным баевіком, паводле аўтаскага вызначэння жанру, выступае раман «Мова» (2014), які ў літаратуразнаўчых ацэнках *вагаецца паміж сатырай і трагедыяй*¹⁴. Лаканічна абазначана ў сваіх вызначальных рысах эра ўзвышэння Саюзнай дзяржавы Кітая і Расіі, панавання шопінг-рэлігіі і *cold sex*'у. «Я»-апавядальная стратэгія раскрывае чытачу асобу галоўнага героя, які займаецца кантрабандай і які эмацыйна дакладна апісвае грамадскую атмасферу: *Галоўнае, што мяне ўражвае, – адчуванне падзелу, разлому ў рэальнасцях. Па гэты, польскі бок – збяднелая мультыкультурная Еўропа, па той бок – заможны, годны, монаэтнічны рускі Кітай. Тут, збольшага, можна ўсё. Там, збольшага, амаль нічога нельга. Але мне ўсё роўна болей падабаецца там – сярод пасохлых лугоў, прамерзлай глебы, статуі Маа і людзей у форме*¹⁵.

У творы паказваюцца сацыяльныя і культурныя рэаліі 4741 года па кітайскім календары, у прыватнасці, раскрываецца супрацьстаянне Дзяржнркакантролю і трыяды «Светлы шлях», што хаваецца ў пабудаваным кітайцамі падземным мегаполісе ў старажытнай частцы Мінска.

¹³ Тамсама, с. 277.

¹⁴ Н. Лысова, *З пачатку была мова, або тэма мовы ў творах сучаснай беларускай літаратуры*, “Веснік Полацк. дзярж. ун-та. Сер. А. Гуманітарныя навукі” 2017, № 10, с. 102.

¹⁵ В. Марціновіч, *Мова 墨瓦: раман*, Мінск 2020, с. 20.

Кітайская мова і культура рашуча выцеснілі тутэйшую, што за-кранула падсвядомасныя працэсы нашчадкаў сённяшніх беларусаў. Самыя здольныя, як паказвае вопыт сентыментальнага кантрабандыста Сярожы, схільныя да ўжывання наркотыкаў, якімі з'яўляюцца фрагменты тэкстаў беларускіх пісьменнікаў, найперш Ларысы Геніюш, Алаізы Пашкевіч, Уладзіміра Дубоўкі. Гэта выклікае эмацыйныя перажыванні:

Я ўсё спрабаваў учытацца ў няўцямныя словы кшталту “спадчына”, калі пачуў, што стук майго сэрца робіцца гучнейшым, скарэйшым, заглушае клубную музыку і пераўтвараецца ў постук катытоў каня, які нясецца праз поле. (...) Вось я разумею, што ў гэтым склепе нехта жыве, потым разумею, што жыву там я, потым разумею, што жыву там – oh shit! – шчасліва. Потым бачу, як пад вялікім дубам нам з чарнявай дзяўчынай, твар якой мне падаецца знаёмым, вяжуць рукі белымі палотнамі, чую страшныя харавыя спевы бабуль на нейкім незразумелым language, потым зноў шэраг хуткіх сполахаў з рэальнасці, якой ніколі не існавала і існаваць не магло¹⁶.

Пісьменнік наглядна паказвае, што суцэльнае ўжыванне чужой мовы вырашальна трансфармуе свядомасць не толькі асобнага чалавека, але і грамадства ў цэлым, якое губляе і этнічную ідэнтычнасць, і важкія эмпатычныя якасці. Паказальная сцэна, калі расчулены галоўны герой плача, і гэта настолькі экзатычна, што яго фатаграфуюць, а пазней і звальняюць з працы, бо такія паводзіны не ўпісваюцца ў межы агульнапрынятых. Свае эмацыйныя памкненні людзі скіроўваюць найперш на катой. Эстэтычная і функцыянальная роля гэтага вобраза ў творы ўжо адзначана літаратуразнаўцамі: *У наш час каты і ўсё, што з імі звязана, зрабіліся ўжо субкультурай (...). Не дзіва, што менавіта каты становяцца галоўным відовішчам у будучым рамане – шоу “Вясёлыя каты”*¹⁷. Вынікам існавання ў такой сацыяльнай прасторы выступае раздваенне асобы: галоўны герой раскрываецца як барыга, што гандлюе наркотыкамі, і як джанкі, што ўжывае наркотыкі. Пісьменнік паказвае канфлікт паміж гэтамі дзвюма іпастасямі або ўнутраны канфлікт, які заканчваецца забойствам самога сябе або самазнішчэннем. Такія вынікі прагназуюцца ў грамадстве, дзе скарбам, за які вядзецца барацьба палярных сіл, выступае кніга на тутэйшай мове – сімвал духоўнасці.

¹⁶ Тамсама, с. 18–19.

¹⁷ Н. Лысова, *З пачатку была мова...*, с. 103.

Такім чынам, пісьменнік стварае раман з адзнакамі псіхалагічнай антыўтопіі, якія скіроўваюць чытача да разважання над ужо існуючымі праблемамі. У гэтым жа эстэтычным рэчышчы напісаны і раман «Ноч» (2018), дзе разам з аўтарам чытач звяртаецца да вывучэння паводзін чалавека ў экстрэмальных умовах. У трох сшытках, якія называюцца невядомым перакладчыкам «Летапісам Ночы», адлюстроўваюцца наступствы страты самага вартага даверу касмічнага раскладу – графіку світанкаў і надвячоркаў. Разам з сонцам знікае і электрычнасць, што выклікае катастрафічныя змены ў сацыяльным побыце. Грамадская супольнасць прадстаўлена лакальнымі групамі людзей, якія страцілі ранейшы гістарычны досвед і вярнуліся да старажытных законаў, згодна з якімі выжывае найбольш моцны. У вечнай ночы ажываюць спрадвечныя жахі і найгоршыя праявы чалавечай душы, справіцца з якімі спрабуе Кніжнік – асоба з класічнай філалагічнай адукацыяй, непрыстасаваная і безабаронная, якая ў тых умовах напачатку падаецца лішняй.

Вольныя грамадзяне муніцыпаліі Грушаўка закладаюць вокны цэглай, каб лепш зберагчы цяпло, паколькі са знікненнем сонца тэмпература трымаецца ў магічным «каля-нуля». Халадзільнік ператвараецца ў сейф для захоўвання цынку – новай універсальнай грашовай адзінкі. За межамі муніцыпаліі, якія ахоўваюцца ўзброенымі людзьмі, неўры пустошаць пасяленні Берасцейскай Канфедэрацыі, андрафагі змагаюцца са скіфамі, казлакапытыя знішчаюць караваны гандляроў. Людзі, якія болей не бачаць сонца, гатовыя паверыць у што заўгодна, паколькі ноч пануе таксама ў чалавечай свядомасці. І толькі дасведчаны Кніжнік у атмасферы суцэльнага недаверу і страху здольны супрацьстаяць забабонам, якія выкарыстоўваюць у сваіх мэтах злачынцы. У паводзінах галоўнага героя, які выпраўляецца ў складанае падарожжа-выпрабаванне, на якое б не адважыліся нават падрыхтаваныя людзі са зброяй у руках, прачытваецца сімволіка-алегарычны змест.

Толькі аднойчы Кніжнік сустракае спагадных і бяскрыўдных вандроўнікаў, якія агучваюць яго ўласную думку: *Не сумуй, чалавек з сабакам. Ты не адзін на гэтай дарозе*¹⁸. Пазней галоўны герой бачыць іх злачынна забітымі, усведамляе сваю адзіноту, але знаходзіць у сабе сілы працягваць шлях, які праходзіць праз спазнанне сапраўднай сутнасці рэчаў. Кніжнік павінен разабрацца ў трызненнях напалоха-

¹⁸ В. Марціновіч, *Ноч: раман*, Мінск 2018, с. 103.

ных людзей, даказаць уласным прыкладам значнасць маральна-этычных законаў, вытрымаць хцівасць і жорсткасць. Галоўны герой шукае сваю каханую, расстанне з якой адбылося напярэдадні катастрофы, ісці да яе гэтак жа далёка і невымерна цяжка, як і да мары пра дабро і справядлівасць у акаляючым свеце. Ужо сама мара ў такіх умовах – высакародства духу, які і падводзіць да разумення, што сонца не згасла, змены адбыліся не з фізічнымі законамі, і што людзям *трэба перастаць жэрці планету і прыслухацца да шолыху зораў. Калі вы дойдзеце да гэтага, вам ужо не спатрэбіцца заліваць бензін ці вадарод у машыны*¹⁹. Як свярджае сваёй філасофскай канцэпцыяй пісьменнік, веды і дабрыня дапамагаюць адолець нават перамяшчэнне ў прасторы, а тэхнічнае развіццё чалавецтва без развіцця духоўнага – гэта шлях у нішто.

Віктар Марціновіч у сваіх творах выкарыстоўвае на сэнсаўтваральным узроўні «Я»-апавядальную стратэгію, аддае перавагу навелістычнай арганізацыі, іншасказальнаму выяўленню філасофскага зместу. Пісьменнік звяртаецца да ўзнаўлення класічнай формы сацыяльнага рамана («Сфагнум»), дзеля чаго звяртаецца найперш да ўвасаблення вобразаў-тыпаў. Як раман-псіхалагічная рэфлексія мажліва вызначыць творы «Возера Радасці», «Рэвалюцыя», дзе ў сімвалічна паказальных рысах увасоблены героі нашай сучаснасці. Раманы з адзнакамі псіхалагічнай антыўтопіі «Мова» і «Ноч» раскрываюць аўтарскую прагностыку страты нацыянальнай ідэнтычнасці і духоўнай кніжнай традыцыі. Вопыт пісьменніка-раманіста даказвае паспяховае функцыянаванне ў сучаснай літаратуры поліпраблемнай мастацкай формы з адметным жанрава-стылёвым увасабленнем.

LITERATURA

Abramovich P., *Litaratura NYE. Razdzyely da nyenapisanay knihi*, “Dzyeyaslow” 2011, № 5, s. 297–305 [Абрамовіч П., *Літаратура НЕ. Раздзелы да ненапісанай кнігі*, “Дзяслоў” 2011, № 5, с. 297–305].

Hierasimchyk V., *Nye blytaytsyе Byelarus’, yakuyu nositsye wsabye, z Byelarusy w «Vozyery Radastsi»!*, “ARCHE-Pachatak” 2020, № 1, s. 88–89 [Герасімчык В., *Не бльтайце Беларусь, якую носіце ў сабе, з Беларуссю ў «Возеры Радасці»!*, “ARCHE-Пачатак” 2020, № 1, с. 88–89].

¹⁹ Тамсама, с. 406.

- Lapitskaya A., *Kamrazitsyya na nyaisnay movye. Retsenziiyana knihu Viktara Martsinovicha «Sfahnum»*, “Dzyeuyaslow” 2014, № 2, s. 322–326 [Ляпіцкая А., *Кампазіцыя на няіснай мове. Рэцэнзія на кнігу Віктара Марціновіча «Сфагнум»*, “Дзеяслоў” 2014, № 2, с. 322–326].
- Lysova N., *Z pachatki byla mova, abo tema movy wtvorakh suchasнай byelaruskay litaratury*, “Vyesnik Polatsk. dzyarzh. un-ta. Syer. A. Humanitarnyya navuki” 2017, № 10, s. 101–110 [Лысова Н., *З пачатку была мова, або тема мовы ў творах сучаснай беларускай літаратуры*, “Веснік Полацк. дзярж. ун-та. Сер. А. Гуманітарныя навукі” 2017, № 10, с. 101–110].
- Martsinovich V., *Vozyera Radastsi: raman*, Minsk 2016 [Марціновіч В., *Возера Радасці: раман*, Мінск 2016].
- Martsinovich V., *Mova 墨瓦: raman*, Minsk 2020 [Марціновіч В., *Мова 墨瓦: раман*, Мінск 2020].
- Martsinovich V., *Noch: raman*, Minsk 2018 [Марціновіч В., *Ноч: раман*, Мінск 2018].
- Martsinovich V., *Revalyutsyya: raman*, Minsk 2020 [Марціновіч В., *Рэвалюцыя: раман*, Мінск 2020].
- Martsinovich V., *Sfahnum: raman*, Minsk 2013 [Марціновіч В., *Сфагнум: раман*, Мінск 2013].

SUMMARY

PROBLEM – THEMATIC AND GENRE – STYLISTIC POLIPHONY
IN VIKTAR MARTSINOVICH’S NOVELS

Viktar Martsinovich’s novels reveal the aesthetic searches conducted in modern Belarusian literature. In the work “Sphagnum” the classical form of the social novel is originally reproduced, where various representatives of the society are convincingly shown in colorful images-types. The novels “Lake of Joy” and “Revolution” reveal first of all the psychological reflection of main characters, who act as symbolic incarnations of the spiritual aspirations of our time. Novels with assessments of psychological anti-utopia “Language” and “Night” represent the author’s prediction of the loss of national identity and spiritual literary tradition.

Key words: novel, polyproblematic art form, genre-style distinctiveness, “I”-narrative strategy, novel organization, philosophical concept.